

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 35 Volume: 7 Issue: 35

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AMASYA YASSIKAYA AÇIK HAVA TAPINIM ALANI ÜZERİNE GÖZLEMLER OBSERVATIONS FROM THE OPEN-AIR TEMPLE SITE IN AMASYA YASSIKAYA

Akın TEMÜR*

Öz

Açık hava tapınım alanları Arkeoloji literatüründe diğer mimari buluntular kadar çok fazla dikkati çekmeyen kaya anıtlardır. Ancak insanlık tarihinin en eski kalıntılarından biri oldukları tartışmasız bir gerçektir. Libasyon çukurlarından, kanallarından ve kaya basamaklarından oluşan bu yapılar o dönem insanının ölüm ve bereket anlayışının bir yansıması olarak karşımıza çıkarlar. İnsanların daha mimari bir yapı anlayışına ulaşmadan çok önceki dönemlerden itibaren izlenen bu kaya anıtları, çok farklı dönemlerde, çok farklı anlayışlarda karşımıza çıkarlar. Bu anlayış çerçevesinde bazen ölen kişinin ruhunu rahatlatmak için bir araç olarak kullanılırken, bazen bir tanrı veya tanrıçadan bereket dilemek veya onun azabından korunarak, sevgisini kazanmak için, bir vasıta olarak kullanılmışlardır. Bu kapsamda bu alanlarda bazen kurban adaklarının kanyıyla bazen de şarap veya yağmur sularıyla adak yapıldığı görülmektedir. Günümüzde de varlığını birçok kültürde devam ettiren kurban ve adak geleneğinin gerçekleştirildiği bu alanların en erken örneklerinin Anadolu da Neolitik döneme kadar uzandığı görülür. Daha sonraki dönemlerde Hititlerden Urartulara, Friglerden İonyalılara ve ardından Romalılara kadar çok geniş bir kültür çevresine yayılmış olan bu yapılar, ölü ve bereket/yağmur kültürünün vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Bu çalışmaya konu olan Yassıkaya Açık Hava Tapınım Alanı ise hem libasyon çukurları ve kanallarıyla, hem de tanrıya ulaşmak için bir araç olarak kullanılan kaya basamakları ve çevresindeki kaya mezarları ile birlikte bir bütün olarak görülebilecek ender örneklerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Yassıkaya, Açık Hava Tapınım Alanı, Libasyon Çukuru, Kaya Çanağı, Kaya Basamağı, Kaya Altarı, Kaya Tapınağı.

Abstract

Open-air temple sites are monuments that have not attracted as much attention as other architectural finds in the literature of Archeology. However, it goes without saying that they are one of the earliest monuments of human history. Composed of libation ditches, canals and stone stairs, these structures appear as reflections of the understanding of people of that time as regards to death and fertility. Having been observed long before human beings did reach a more architectural understanding of building, these stone monuments appeared in very distinct periods in various forms. Within this context, sometimes they were used as a tool to comfort souls of the dead, to beg for fertility from a god or goddess or to gain his/her love through avoiding his/her wrath. Therefore, sacrifices were performed with the blood of the sacrificed animal, sometimes with wine or rain water in these sites. The earliest examples of these sites where offerings and sacrifices, which have traditionally been observed until today in many cultures, are performed date back to the Neolithic period in Anatolia. Extending in later periods from Hittites to Urartians, from Phrygians to Ionians and later to Romans, these structures became an essential part of the dead and fertility/rain cult. The Yassıkaya Open-air Temple Site is one of the rarest complete examples with its libation ditches, stone stairs used as a tool to reach God and surrounding stone graves.

Keywords: Amasya, Yassıkaya, Open-Air Temple Site, Libation Ditches, Stone Stairs, Stone Altar, Stone Temple.

*Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

Giriş

Kalıcı, güvenilir ve doğadaki en hazır ve sağlam yapı malzemesi olan kaya dünyanın birçok bölgesinde ve döneminde değişik amaçlarla kullanılmıştır. Bu kullanım ise iki şekilde mümkün olmuştur. Bunlardan ilki insanların henüz kayaya şekil veremediği dönemlerde var olan hazır mekanları kullanarak (mağaralar, kaya galerileri, kaya düzlükleri v.b.), diğerinde ise kayalıkların işenebildiği dönemde, kayalara gerekli biçimlerin verilmesiyle farklı yapılar elde edilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir (Çevik, 2003: 243-244). Birçok kültürde sıkça karışlaştığımız Açık hava tapınım alanları da (kaya tapınakları) bunlardan biridir. Mimarının olmadığı günlerden beri kullanılan ve ilk çağ insanın inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan bu yapıların kullanım amaçları ve bu alanlarda yapılan ritüellerin nasıl gerçekleştirildiği tam olarak bilinmemekle beraber, buraların çoğunlukla toprağın bereketi veya ölen kişilerin ruhları için, tanrılara duaların yapıldığı, adakların ve kesilen kurbanların konulduğu yerler olduğu anlaşılmaktadır (Sivas, 2002: 343).

Kayalık alanların biçimlendirilmesiyle oluşan bu açık hava tapınım alanlarında farklı dönemlerde, farklı yapı unsurlarına rastlanmaktadır. Bunlardan biri olan kaya basamakları, kaya sunaklarının (kaya altarı) vazgeçilmez bir unsuru olup, tanrıya ulaşmak için bir araç olarak kullanılmışlardır. Kaya basamakları Anadolu'nun batı kıyılarından, doğu bölgelerinin içlerine kadar çok yaygın bir kullanım alanına sahip olup çoğunlukla M.Ö. 1. bin yıla tarihlenirler ve özellikle de Frig ve Urartu kaleleri için karakteristik yapılar olarak kabul edilirler. Ancak gerçek anlamda merdiven görevi gören basamaklarla, basamak yüksekliklerinden merdiven olarak kullanılmadıkları rahatlıkla anlaşılan bu yalancı basamakları ayırt etmek gerekir. Yalancı merdivenler kördürler ve çoğunlukla ya bir kaya duvarı ya da bir dağ yamacında son bulurlar (Naumann, 1991: 43). Bazen bu basamakların sonunda Friglerde görüldüğü gibi, bir niş içinde veya taşınabilir bir biçimde Kibele'ye ait bir tanrı heykelciğine yer verilirken (Sivas, 2002: 337), bazen de Urartularda görüldüğü gibi, içinden tanrının çıkacağına inanılan ve çoğunlukla yazıta yer verilen bir nişle son bulurlar (Çevik, 2003: 234). Bir niş veya niş içindeki tanrı kabartması, epifanik düşüncenin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anıtlarda basamakların pratik bir amacı olamayıp, sembolik olarak tanrı huzuruna çıkışı anlatmaktadır. Büyük bir olasılıkla kült törenleri sırasında basamaklar üzerine yerleştirilen sunular ve sıvı libasyonlar ile kişi, manevi bakımdan kendini tanrıya daha yakın hissetmekte, bir anlamda tanrı katına ulaşmaktaydı (Sivas, 2002: 339-340).

Açık hava tapınım alanlarında karşılaşılan başka bir yapı formu ise libasyon/sunu çukuru veya kaya çanağı olarak adlandırılan yapılardır. Libasyon kavramıyla; bayram ya da dini ritüel sırasında kurban töreninin parçası olarak bir sıvının (şarap, su, kan v.b.) bir yere dökülmek suretiyle tanrılara sunulması anlaşılır. Bu eylem uluslararası literatürde Latince *libare* fiilinden türemiş olan ve modern Batı dillerinde de kullanılan libasyon sözcüğüyle ifade edilir (Kabaagaç ve Alova, 1995: 343). Libasyon sırasında bazen bir kap kullanılırken bazen de burada olduğu gibi kaya çanakları kullanılmıştır. Kullanılan araç farklı da olsa bunların tanrılara veya ölümlere sunulan sıvı adaklar için kullanılmış oldukları açıktır (Çiğdem ve Gönültaş, 2004: 73). Bu adakların günümüzdeki kurban geleneğinde olduğu gibi adanan tanrının sevgisini kazanarak bereketlenmek veya ölen kişinin ruhunun huzur bulması gibi farklı amaçları olabilmektedir. Libasyon olarak da çoğunlukla kurban kanı, şarap veya su kullanılmaktadır. Libasyon törenleri mezar içinde ve dışında olabileceği gibi bizim örneğimizde olduğu gibi açık hava tapınım alanlarında da olabilmektedir (Yiğitpaşa, 2010: 189). Libasyon sahnesine ise, özellikle bayram törenlerinde rastlanılmaktadır. Bunun yanında büyü ve cenaze ritüellerinde de libasyonların gerçekleştirildiği bilinmektedir. Alacahöyük Kral Mezarları'nda çıkan buluntular bir kaba dökülmek suretiyle gerçekleştirilen libasyonun, en erken örneklerinin Anadolu'da Hitit öncesi döneme kadar uzandığının açık delilleridir (Sevinç, 2007: 33). Aynı dönemde libasyon Eski Mezopotamya'da da törensel bir uygulama olarak görülmektedir (Mezopotamya'daki libasyon sahneleri için bkz. Collon, 2005: Fig. 725 v.d.). Burada libasyonlar, bayram törenlerinde kurbanlık hayvanların etlerinin yemek haline getirilip, ziyafet masasına dağıtıldıktan sonra, yemeğe başlamadan önce veya sonra törensel bir şekilde gerçekleştirilmekteydi (Stromenger, 1962: Taf. X,XI; Sevinç, 2007: 33). Gerek Anadolu ve

gerekse Mezopotamya uygarlıklarında libasyonun özünde aslında tanrıların kutsal sıvıyla susuzluklarını giderme amacı yatmaktadır. Onun genellikle yere dökülmesi tanrılarla bağlantı kurmanın en doğrudan yoludur. Bu yüzden libasyonlar öncelikle tanrıya veya onu temsil eden bir heykele veya simgeye karşı yapılır. Bu tip libasyonlar özellikle geç dönemlerde yaygın olarak karşımıza çıkarlar. Ancak çalışmaya konu olan açık hava tapınım alanındaki kayalara açılmış libasyon çukurlarının geçmişi ise çok daha eskiye uzanır. Söz konusu libasyon çukurlarının Anadolu'da Göbeklitepe olduğu gibi Neolitik döneme kadar uzanan izlenebilen bir geçmişi bulunurken (Schmidt, 1998: 50. Abb. 20), Kalkolitik dönemde Kuruçay'da (Duru, 1996: 19, Lev. 14.1), Tunç Çağında Beycesultan'daki (Lloyd ve Mellaart, 1958: 93, Fig. 5) kutsal alanlarda görüldüğü gibi her dönemde yoğun bir şekilde kullanıldıklarına tanık oluruz. Bu libasyon çukurlar kullanım amaçları noktasında bir kaba veya nesneye yapılan libasyon örneklerinden farklı olarak, çoğunlukla bereket/yağmur kültürüyle ilişkilendirilirler (Çiğdem ve Gönültaş, 2004: 74). Özellikle Hititlerde bu tip yağmur kültürüyle ilgili törenlerin yapıldığı kutsal mekânlara sıkça rastlanır (Naumann, 1991: 408; Ökse, 2006: 57). Anadolu'nun bazı dağlarında, pınarlarında ve üzerinde bir evliyaya ait olduğuna inanılan bir mezar ya da büyük bir ağaç bulunan dağ tepelerinde yağmur yağdırmak için dualar edilmesi, binlerce yıl geçmiş olmasına karşın, bereket ve yağmur yağmasını sağlamak için yapılan bu tip ritüellerin, günümüzde farklı biçimlerde de olsa varlığını devam ettirdiğini göstermektedir (Ökse, 2006: 58). Ölü ve bereket/yağmur kültürüyle ilgili olarak açılan bu libasyon çukurların içinde bulunduğu açık hava tapınım alanları ise, Hititlerden başlayarak Urartulara, oradan Frigler, Lidyalılar, İonlar ve Pampilyalılar'a kadar çok geniş bir kültür çevresinde görülen ortak tapınım alanlarıdır (Işık, 1995: 113; Çevik, 2003: 233-246; Şimşek ve Sezgin, 2011: 40). Roma döneminde de mezar yakınlarına açılan libasyon çukurları şeklinde özellikle Lykia ve Kapadokya bölgelerindeki mezarlarda bu gelenek varlığını sürdürmüş ve ölü ve bereket kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olmuştur (Çiğdem ve Gönültaş, 2004: 74).

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmaya konu olan açık hava tapınım alanına baktığımızda alanın¹, şehir merkezi içinde Amasya-Samsun kara yolunun kenarında, Merkez Dere Mahallesi hudutları içerisinde, Yassıkaya Mevkii olarak adlandırılan yaklaşık 30 m. yüksekliğindeki kente hakim, kalker bir kayalık alan üzerinde olduğu görülmektedir (Res. 1-3). Alana çıkış için bir araç yolu bulunmama ile birlikte, buraya çıkış kayalığın yan tarafında bulunan meskenler arasındaki dar yollardan sağlanmaktadır. Bu alanın çevresinde bulunan çok sayıdaki Selçuklu ve Osmanlı yapılarının yanında, kayalık alanın batı tarafında Hellenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenen tescilli bir kaya mezarı ile aynı bölgenin 50 m. ilerisinde yine tescilli ikinci bir kaya mezarı bulunmaktadır. Söz konusu alanda ana kayaya oyulmuş 12 m. uzunluğunda 15-30 cm. genişliğinde 35 cm. derinliğinde bir kanal tespit edilmiştir (Res. 4). Kanalin bu kadar büyük olması buranın olasılıkla yağmur kültürüyle ilişkili olarak kullanılmış olabileceğini gösterir. Bu kanalın 10 m. batısında yine ana kayaya oyulmuş 360 cm. uzunluğunda 10 basamaktan oluşan bir kaya basamağı yer almaktadır (Res. 5). 23 cm.'den 80 cm.'ye kadar değişen uzunluğa sahip bu basamakların yükseklikleri 5-15 cm. arasında değişen ölçülerdedir. Bu basamakların sonunda bir niş, bir tanrı heykeli veya tahtının varlığı konusunda herhangi bir kalıntı saptanamamıştır. Basamakların yükseklikleri buranın merdiven olarak değil, tanrıların huzuruna çıkmak için bir araç olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Bu basamakların 10 m. doğusunda, 5 m. uzunluğunda, 85 cm. yüksekliğinde, 125 cm. genişliğinde, ana kayaya oyulmuş ikinci bir kanal görülmektedir (Res. 6). Bu kanalın içinde biri 15x20 cm. ölçülerinde, diğeri 12x18 cm. ölçülerinde iki kaya çanağı bulunmaktadır (Res. 7). Bu alanın yukarısında 290x215 cm. ölçülerinde, daire şeklinde bir kaya çanağı yer almaktadır (Res. 8). Yine bu alanın biraz yukarısında 40x20, 15x20 cm. ve 16x40 cm. ölçülerinde 3 adet kaya çanağı daha tespit edilmiştir (Res. 9). Bu alanın 10 m. doğusunda, 8 m. uzunluğunda, 150 cm. genişliğinde, 170 cm.

¹ Söz konusu bu alanda, otel yapılması planlandığı için Samsun Bölge İdare Mahkemesi tarafından istenen bir bilirkişilik keşfi sırasında tespit edilmiştir. Planlanan otel için yatırım teşviki sağlanan bu alanla ilgili olarak inşaa faaliyetleri şimdilik durmuş olmasına karşın yarın başına neler geleceğini bilmediğimiz için kayıtlara geçmesi amacıyla bu çalışmanın yapılması uygun görülmüştür

yüksekliğinde içi toprak dolguya sahip bir mağara görülmektedir. Ne amaçla kullanılmış olduğu tam olarak anlaşılamamakla birlikte açık hava tapınım alanıyla ilişkili olmalıdır.

Sonuç

Bütün bu kanallar, libasyon çukurları ve kaya basamakları genel olarak değerlendirildiğinde, özellikle kanalların büyüklüğü ve derinliği düşünüldüğünde, bunların ne amaçla kullanılmış olabileceği sorusunu akla getirir. Bu noktada ise en kabul edilebilir görüş; açık hava tapınım alanlarının yağmur yağdırma törenleri sırasında kullanılmış olabileceğidir (Kohlmeyer, 1983: 31; Klähn, 2000: 38-41). Tüm kalıntılar bir bütün olarak değerlendirildiğinde burada görülen ve daha çok yağmur-bereket kültürüyle ilişkilendirilecek bu kanalların, libasyon çukurlarının ve kaya basamaklarının tanrıya ulaşma noktasında birer araç olarak kullanıldıkları ve bu noktada bu alanın bir açık hava tapınım alanı olduğu hususu şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak açık hava tapınım alanının tarihlenmesi ile ilgili olarak kesin bir tarihi yargıya varmak oldukça güçtür. Zira alanda herhangi bir nitelikli seramik buluntusuna rastlanmamıştır. Bu tip alanlar yukarıda söylediğimiz gibi her dönem varlığını ve önemini korumuştur. Bunun yanında ilk kullanıldığı dönemi tam olarak tespit edememekle birlikte, bu alanın çevresinde bulunan kaya mezarlarından yola çıkarak buranın özellikle Hellenistik - Roma dönemlerinde kesin olarak kullanılmış olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- COLLON, D. (2005). CYLINDER Seals in the Ancient Near East. London: The British Museum Press.
- ÇİĞDEM, S. ve GÖNÜLTAŞ, B. (2004). "Gümüşhane Şiran-Araköy'de Sunu Çukurları". Atatürk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 33: 73-84.
- ÇEVİK, N. (2003). "Anadolu'daki Kaya Mimarlığı Örneklerinin Karşılaştırılması Ve Kültürlerarası Etkileşim Olgusunun Yeniden İrdelenmesi". *Olba*, VIII: 213-246.
- DURU, R. (1996). Kuruçay Höyük II.1978-1988 Kazılarının Sonuçları. Geç Kakolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları.
- IŞIK, F. (1995). "Likya Kaya Tapınakları". *1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, S. IV: 110-139.
- KABAAGAÇ, S. ve ALOVA, E. (1995). Latince/Türkçe Sözlük. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- KLÄHN, J. B. (2000). "Nachlese an phrygischen Fundplätzen". *Realleksicon der Assyriologie*, 24: 35-69.
- KOHLMEYER, K. (1983). "Felsbilder der hethitischen Grossreichszeit". *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 15: 7-154.
- LLOYD, S. ve MELLAART, J. (1958). "Beycesultan Excavations. Forth Preliminary Report". *Anatolien Studies*, 8: 93-125.
- NAUMANN, R. (1991). Eski Anadolu Mimarlığı, (Çev. B. MADRA). Ankara: TTK Yayınları.
- ÖKSE, A. T. (2006). "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri". *Bilgi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36: 109-130.
- SCHMIDT, K. (1998). "Neolitische Forschungen in Obermesopotamien Gürcütepe und Göbeklitepe". *Istanbul Mitteilungen*, 48: 5-78.
- SEVİNÇ, F. (2007). Hititlerde Ölümlere ve Yeraltı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SİVAS, T. T. (2002). "Ana Tanrıça/Matar Kubileya Kültü İle Bağlantılı Phryg (Frig) Kaya Altarları Üzerine Yeni Gözlemler". *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 3: 335-355.
- STROMENGER, E. (1962). Fünf Jahrtausende Mesopotamien. München: Hirmer Verlag.
- ŞİMŞEK, C.- SEZGİN, M.A. (2011). "Eumeneia Açık Hava Kutsal Alanı". *Eumeneia, Şehyü ve Işıklı* (Edit. B. Söğüt). İstanbul: 29-43.
- YİĞİTPAŞA, D. (2010). "Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritieller". *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 25: 203-212.

Resim 1: Kayalık alanın uydu görüntüsü

Resim 2: Kayalık alanın yol tarafından görüntüsü

Resim 3: Kayalık alanın üstten görüntüsü

Resim 4: Kanal

Resim 5: Kaya basamakları

Resim 6: Kanal

Resim 7: Kaya çanağı

Resim 8: Kaya çanağı

Resim 9: Kaya çanakları